Volume-3, Issue-11, Nov-2014 • ISSN No 2277 - 8160

Research Paper | Sanskrit

Shivasya Ashtamoortitvam
शविस्य अष्टमूरतत्विम्

C.Venkatesan

Research Scholar Sanskri, P.G.& Research Department of Sanskrit, Rajah's College, Thiruvaiyaru, Thanjavur-613 204

KEYWORDS :

शविः स्रवमोक्षप्रदायकः सकलकारुण्यपरः मलत्रयरहतिः बनि्दुस्वरूपः माङ्गल्यप्रदायकः पञ्चकृत्यपरायणः नति्यः परमात्मा च भवती। "प्रातः काले समुत्थाय शविं संपूजयेत्सुधीः" इती मनुष्यः सकलवधिजन्मादी पापदुःखनविृत्यर्थं मोक्षप्राप्त्यर्थं पशुपती, परमेश्वरं, मृत्युञ्जयं शङ्करम् इती नानानामभरतिशविं प्रार्थयेत् प्रतदिनिम्।

"शीङ् स्वप्ने "(१०५७-अ-आ-से) इती मूलधातुतः नषि्पन्नोऽयं शब्दः। अस्य शब्द्स्य नानारूपेण अर्थनषि्पत्तीः भवती स्रवत्र । शविम् अस्य अस्तीती शविः। शवियतीती वा। "शविं तु मोक्षे क्षेमे सुखे....., श्वश्रेयसं शविं भद्रं कल्याणं मङ्गलं शुभम्" । "शान्तत्वात् स्रवकर्तृत्वभावात् परमकारणात् शविः उक्तः महातन्त्रे तन्त्रवद्भिस्सिदाशविः यद्वा शविः शुद्धः"।"शवित् वमतशि्द्धस्स्यात्"।शविस्य ब्रह्मत्वम् अस्तीती नरि्पयती – "यत् स्रवज्ञ त्वादविशिषि्टमष्टाभधिानाधकिरणं शवित्वं तदेव ब्रह्म इत्युच्यते। तत्रैव स शविः नति्यधूरतनखिलिदोषः सकलमाङ्गल्यगुणनधिशि्च भवती "। स इत्यनेन - उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः। अत्यन्तपरशि्द्धात्मा शवि इत्युच्यते।अथवा अनन्तकल्याणैकघनः शविः इती।

अनादमिलसंबन्धात् कञि्चञि्ज्ञोऽसौ मयोदतिः।

अनादमिलमुक्तत्वात् स्रवज्ञस्तेन स शविः॥

सद्धिान्ते – पतपिशुपाशरहतिस्य नीलकण्ठस्य

१.शान्तशविः २.अत्युक्तशविः ३.प्रवृत्तशिविः इत्यवस्थात्रयमीरतिम्।

तत्र आद्यः नरि्गुणाग्राही – नषि्कलरूपेण परमेश्वरः लयशविः भवती।द्वतीियः-सकलनषि्कलरूपेण पञ्चवक्त्राकृतया सदाशविः भोगशविः भवती। अन्तमिः-प्रवृत्तशविः पञ्चवशितमिूर्त्याधकािरशविः महेश्वरः भवती।

तथा च –

शविस्सदाशविश्चैव महेशो मूरतयस्त्रधिा शवितत्वं महासेन नषि्कलं चेती कीर्ततिम्।

सकलं नषि्कलं चैव सादाख्यमती चोच्यते महेशं सकलं वद्यिात् त्रविधिास्ते भवन्ती च ॥

अनेन शविमूर्त्तीः त्रविधिती ज्ञायते। तत्र शविरतिशैवागमेषु शविस्यावस्थात्रयमुच्यते। इह लोके ईश्वरः एकैव भवती । शवि एव सः। तेनैव – जगती स्थावरजङ्गमादी सकलवधिजन्तूनामवस्था नरि्णीयते। जन्तूनामवस्थादातुः परमेश्वरस्य मूरतत्रियमती प्रमाणेनोक्तम्।

प्राचीनकालादारभ्य मनुष्याः तादृशावस्थायुक्तम् ईश्वरम् –रूप-अरूप-रूपारूपेण च प्रार्थयन्ती स्म। एतस्मात् प्राक् ईश्वरम् अरूपेण लङ्गिाकृत्यभावेन अर्थात् प्रकृतस्थिजीवनं यापयन्ती स्म मानवाः। मनुष्याः यदा प्रकृती वसिृज्य वकिृती प्राप्य जीवन्तः तदा आधव्यिाध्यादयः अस्मान् पीडयन्ती। प्रकृतस्थिजीवने ईश्वरस्य आकृतप्रिार्थना नैव स्यात्। प्रकृतरिव ईश्वरः आसीत्। तद्वपिरीते एव तस्याः वकिृतेः प्रार्थना क्रयिते इदानीम्। वकिृतस्थिजीवने एव कलयिुगबलेन मनसी वद्यिमानसञ्चलबुध्या स्वनषि्ठभीत्या च शान्त्यर्थम् इदानीं जनाः स्रवे आलयं प्रत्यागत्य ईश्वरं प्रार्थयन्तः सन्ती। परन्तु स स्वमनसा एव ज्ञातुं योग्यः। तदुक्तम् हरणिा –

दक्किालाद्यनवच्छन्निानन्तचन्मिात्रमूरतये।

स्वानुभूत्येकमानाय नमः शान्ताय तेजसे॥

अत्र दशाि, भूतभवषि्यद्वरनमानकालैः परमिातुमशक्या, असङ्कुचतिा, अनन्ता, ज्ञानमयी च भवती शविमूरतीः इती ज्ञायते। शान्तस्वरूपं शविं द्रष्टुं स्वानुभूतरिव प्रमाणं भवती।

"प्रतमिा पूजया कलौ" इती शलिा प्रार्थना बहुत्र बहुप्रकारेण कथतिा। परन्तु परमेश्वरः अष्टमूर्त्यवयवयुक्तः इती बहुभीः कवभीिः ऋषभीिः कथतिः।

कैलासगौरं वृषमारुरुक्षोः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्।

अवेही मां कङ्किरमष्टमूरतेः कुम्भोदरं नाम नकिुम्भमत्रिम्॥

अत्र शविसेवकोऽहम्। मम नाम कुम्भोदरः। शविः वृषारूढवेलायां मम पृष्ठे पादौ संस्थाप्य आरोहती स्म। अहम् अष्टमूरतेः शविस्य कङ्किरं माम् अवेही –इती।

भगवान् परमेश्वरः महदैश्वर्यसम्पन्ने स्थतिोऽपी स्वयं व्याघ्रचर्मधारी भवती, कान्तासंमशि्रदेहोऽपी तपस्वनिां पुरस्तात् अष्टसंख्याभीः मूरतभीः उदेती - "अष्टाभरि्यस्य कृत्स्नं जगदपी तनुभरि्बभ्रितो नाभमिानः" अष्टाभीः (पृथवीीजलाग्नवाियुवयिद्यजमानेन्द्रसूरयरूपाभीः) समस्तं चराचरात्मकं भुवनं धारयतोऽपी तस्य अहङ्कारो नास्ती। तादृश अष्टमूरतयिुक्तेशः परमेश्वरः युष्माकं सन्मार्गदर्शनाय तमोगुणोत्पन्नां वृत्ती दूरीकरोतु।

तथा च -

सूरयो जलं मही वायुवह्नरिाकाशमेव च ।

दीक्षतिो ब्राह्मणः सोम इत्येतास्तनवः स्मृताः ॥

अन्यत्र - या सृष्टीः स्रष्टुराद्या वहती वधिहुितं या हवरि्या च होत्री

ये द्वे कालं वधित्तः श्रुतविषियगुणा या स्थतिा व्याप्य वशि्वम्।

यामाहुः स्रवबीजप्रकृतरितिी यया प्राणनिः प्राणवन्तः

प्रत्यक्षाभीः प्रपन्नस्तनुभरिवतु वस्ताभरि्ष्टाभरिीशः ॥

अत्र परमेश्वरः अष्टमूर्त्या जल-वह्नी-यजमान-चन्द्र-सूरय-गगन-धरणी-वायुरूपया तन्वा युक्तः लोकप्राणान् परपिालयती। क्रमेण – जलमयीमूरतीः –"अप एव ससर्जादौ तासु बीजमवासृत" अग्नीः-श्रुतस्मिृत्युक्तवधिानहुताग्नीः-

"अग्नौ प्रास्ताहुतीः सम्यगादत्यिमुपतष्िठते। आदत्यिाज्जायते वृष्टरि्वृष्टेरन्नं ततः प्रजा:"॥

हवनकर्त्री - यजमानरूपा,चन्द्रात्मकं सूरयात्मकं च भवती। आकाशः- श्रवणेन्द्रयिग्राह्यशब्दाख्यवशिेषगुण

शालन्याकाशः। भूमीः –स्रववधिस्याद्यङ्कुरयोनीः –"इयं ही भूमरि्भूतानां शाश्वती योनरि्च्यते"। वायुः- वायुरूपया तन्वा प्राणनिः प्राणवन्तः भवन्ती। भगवतः वायुरूपा मूरतीःइत्यर्थः। अष्टमूरतेः प्रत्यक्षम् एवं भवती।

जलवाय्योः त्वगन्द्रियिेण स्पार्शं प्रत्यक्षं भवती, यजमान-चन्द्र-सूरय-पृथवीनां चक्षुरनि्द्रयिेण प्रत्यक्षं जायते, शब्दस्य श्रोत्रेन्द्रयिेण श्रवणगोचरः भवती। तथा च –जल-वह्नी-यजमान-चन्द्र-सूरय-आकाश-पृथवीी-वायुरूपया च मूर्त्या युक्तः अष्टमूरतीः स्रवप्रसद्धिःभगवान् सदाशविः भवती।

तदुक्तम् –

भूमरिापोऽनलो वायुरात्मा व्योम रवशि्शशी।

इत्यष्टौ स्रवलोकानां प्रत्यक्षा हरमूरतयः॥इती

अन्यत्र- तत्राग्नमिाधाय समत्सिमद्धिं स्वमेव मूरयन्तरमष्टमूरतीः।

स्वयं वधिाता तपसः फलानां केनापी कामेन तपश्चकार॥

हमिालयस्य शखिरे भगवान् परमेश्वरः अष्टमूरतीः केनापी कामेन तपश्चकार।

सः तपसः फलानाम् इन्द्रत्वादीनां स्वयं वधिाता भवती। स्वमूर्त्यन्तरमष्टमूर्तीः (आष्टौ मूर्तयः यस्य सः)- "भूतार्कचन्द्रयज्वानो मूर्तयोऽष्टौ प्रकीर्त्तिताः"- स्वमूर्त्यन्तरेषु समत्सिद्धमग्नमिाधाय तपः कृतवान्।

शविाष्टमूर्तीः – इती अष्टाभधिानाधकिरणे

"अष्टाभधिानाधकिरणमती भवशर्वेशानपशुपतरि्द्रोग्रभीममहादेवाभधिानाष्टकस्य अधकिरणं वच्यं ब्रह्म भवती"।

भवः - स्र्वत्र सदा भवतीती भिवशब्दवाच्यं ब्रह्म।

शर्वः - शब्देन 'शृ हसिायाम्' धात्व्रथवशात् सकलसंह्रतृ ब्रह्म प्रतपिाद्यते।

ईशानः - नरिुपाधकिपरमैश्वर्यवशिष्टित्वादीशानशब्दवाच्यं ब्रह्म ।

पशुपतीः - ईशस्य ईशतिव्यापेक्षतया पशुपतशिब्दवाच्यं ब्रह्म।

रुद्रः - संसाररुग्द्रावकत्वाद्रुद्रशब्दवाच्यं ब्रह्म ।

उग्रः - परतेजोभरिनभिविनीयत्वादुग्रशब्दवाच्यत्वं ब्रह्मणः।

भीमः - नयिामकत्वेन नखिलिचेतनभयहेतुतया भीमशब्दाभधियं ब्रह्म ।

महादेवः - महत्वेन दीव्यमानतया महादेव इत्युच्यते शविः , महत्वाद्ब्रह्म ।

आगमे नवकुण्डपक्षे नवकुण्डेषु प्रधानकुण्डे सदाशवि संपूज्य अन्येषु कुण्डेषु शवािस्वरूपाष्टमूर्तीश्वरान् पूजयेत्।

अष्टमूर्तध्यािनम्
शर्वः पशुपतशि्चोग्रः रुद्रश्चैव भवस्तथा। ईशानश्च महादेवो भीमश्चेत्यष्टमूर्तपाः॥

अष्टमूर्तस्थिानम्
क्ष्मा मूर्तीः पूर्वदग्िभागे वह्नी मूर्त्यग्नकिोणके।दक्षणि यजमानस्तु नैऋत्यार्क एव च ।

पश्चमि जलमूर्तस्स्यित् वायौ वायुश्च मूर्तयः। सौम्ये नशािकरश्चैव ऐशान्ये व्योममूर्तपिः॥

अष्टमूर्तेः पट्टकिा

संख्या	नाम	आकृतीः	दक्ि	मूर्तीः	अग्नीः
१	शर्वः	पृथवी	पूर्वे	क्ष्मा	आहवनीय
२	भवः	अप्	अग्नौ	वह्नी	वृद्ध
३	रुद्रः	तेजस्	दक्षणि	यजमान	दक्षणि
४	उग्रः	वायु	नैऋत्याम्	अर्क	यौवन
५	भीमः	आकाशः	पश्चमि	जल	गार्हपत्य
६	पशुपतीः	आत्मा	वायौ	वायु	बाला
७	ईशानः	सूर्यः	उत्तरे	इन्दु	केवल
८	महादेवः	चन्द्रः	ईशाने	आकाश	सामान्य

परमेश्वरस्वरूपं मूर्त्यष्टकं भवती। सः ईश्वरः पृथव्यािद्यष्टमूर्त्या लोकं परपिालयती। एवम् ईश्वरस्य अष्टमूर्तत्विं बहुत्र दृश्यते।

भूरम्भांस्यनलोऽनलिोऽम्बरमह्रनाथो हमिांशुः पुमान्

इत्याभाती चराचरात्मकमदिं यस्यैव मूर्त्यष्टकम्।

नान्यत्कञ्चिन वद्यिते वमिृशतां यस्मात्परस्माद्वभिोः

तस्मै श्रीगुरुमूर्तये नम इदं श्रीदक्षणिामूर्तये॥

"सोम सूर्य नभोऽनलिानल वारी भू पुरुषाकृतमि्"। एवञ्च परमेश्वरः लोकपरपिालनाय अष्टावयवेन साक्षात्कारं कृत्वा

अनादभिूतो भवती।

मनस्त्वं व्योम त्वं मरुदसी मरुत्सारथरिसी।

त्वमापस्त्वं भूमस्त्विय्री परणिितायां न ह परम्॥

त्वमेव स्वात्मानं परणिमयतुिं वश्विवपुषा।

चदिानन्दकारं शवियुवती भावेन बभ्रिषे॥

--------- शमती--------